

კავკასიელთა სამონადირო ტრადიციების სემანტიკისთვის

სიხარულიძე ქეთევან

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი

DOI: <https://doi.org/10.52340/idw.2023.57>

აბსტრაქტი. სტატიაში განხილულია სამონადირო ტრადიციები და მათი სემანტიკა განმარტებულია მითოლოგიური სიუჟეტების საფუძველზე. კავკასიელთა მითოლოგიაში სამონადირო თემა საკმაოდ ფართოდაა წარმოდგენილი. აქ უძველესი ხანიდან ჩამოყალიბდა მონადირეობის ინსტიტუტი თავისი ტრადიციებითა და მითოსით. მითოსურ-რელიგიური წარმოდგენები გახდა სამონადირო ტრადიციებისა და რიტუალების სააზროვნო საფუძველი, მათი სტრუქტურისა და სემანტიკის განმსაზღვრელი. მონადირეობას სარგებელი მოჰქონდა არა მარტო სამეურნეო თვალსაზრისით. იგი ასევე ხელს უწყობდა ადამიანების თვალსაწიერის გაფართოებასაც. ამიტომ მონადირე საზოგადოების გამორჩეული წევრი იყო.

სანადიროდ წასვლის წინ და ნადირობის პროცესში მონადირე ვალდებული იყო, ტაბუირების რთული სისტემა დაეცვა. პირველი და უმთავრესი მოთხოვნა ნადირობასთან დაკავშირებულ წეს-ჩვეულებებში სიწმინდის დაცვა იყო, რადგან ნადირობა და ნადირთვთაებასთან ურთიერთობა აღიქმებოდა როგორც საკრალური აქტი. ნადირის ძვალთან დაკავშირებული გადმოცემები და წესები მიუთითებს, რომ ღვთაებასთან ერთად მონადირეც მონაწილეობდა დახოცილი ნადირის აღდგომაში ანუ ბუნების აღორძინებაში ისიც იყო ჩართული. ნადირობის, როგორც საკრალური ქმედების თავისებურებებმა განაპირობა მონადირეთა საიდუმლო ენის გაჩენა და ამას თავისი დატვირთვა ჰქონდა როგორც ღვთაებასთან, ისე ნადირთან მიმართებაში.

სამონადირო ტრადიციების დაცვაში პასუხისმგებლობა ეკისრებოდა მონადირის ცოლსაც. ქალის მონაწილეობა სამონადირო წესებში ასევე მითოსური შინაარსითაა ნაკარნახევი. გამოთქმულია ვარაუდი, რომ ცოლის საქციელზე დამოკიდებული იყო არა მხოლოდ ნადირობის შედეგი, არამედ წარმატებული ოჯახური ცხოვრებაც.

ხალხის ხსოვნას შემორჩა მონადირეთა ლოცვა-ვედრების სიმღერების ფრაგმენტები, რომლებსაც ყველაზე უფროსი ასაკის მონადირეები ასრულებდნენ. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეს არის უძველესი რიტუალური პრაქტიკის ნაწილი, რომელშიც ცეკვაც შედიოდა. ამ ვარაუდს საფუძველს უმაგრებს ბრინჯაოს სარტყლებზე გამოსახული ნადირობის სცენები, რომლებშიც ცხოველებთან ერთად მოცეკვავე ადამიანებიც არიან გამოსახულნი.

სამონადირო ტრადიციებში ყურადღება ექცევა მონადირის იარაღთან დაკავშირებულ წეს-ჩვეულებებს, რომლებიც ინახავს იარაღის კულტის რუდიმენტებს. ეს დეტალები და სალაშქროდ გამოყენებული მონადირეთა საიდუმლო ენა უნდა მიუთითებდეს ნადირობისა და საომარი მოქმედების ერთგვაროვნებაზე.

საკვანძო სიტყვები: მითოსი, ტრადიციები, რელიგიური წარმოდგენები, ნადირთა პატრონი, მონადირე, რიტუალის სემანტიკა.

მონადირეობა ადამიანის საქმიანობის ერთ-ერთი უძველესი ფორმაა და გარკვეულ

პერიოდში ადამიანისთვის საარსებო საშუალების მოპოვების ძირითადი წყარო იყო. კავკასიის ტერიტორიაზე ნაპოვნ არქეოლოგიურ ძეგლებში უხვად არის ნადირობისთვის საჭირო იარაღი. უძველესი ხელოვნების ნიმუშებისთვის დამახასიათებელია სამონადირო მოტივები და სცენები, გარეული ცხოველების გამოსახულებები. მდიდარი ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული მასალა მიუთითებს, რომ კავკასიურ მითოლოგიაში სამონადირო თემა საკმაოდ ფართოდ იყო წარმოდგენილი. აქ უძველესი ხანიდან ჩამოყალიბდა მონადირობის ინსტიტუტი თავისი ტრადიციებითა და მითოსით. სხვადასხვა რეგიონში სამონადირო ზნე-ჩვეულებებსა და შეხედულებებს გარკვეული თავისებურებანი გააჩნიათ, მაგრამ ამავე დროს იმდენი აქვთ საერთო, რომ მათი ზოგად-კავკასიური წარმომავლობა ეჭვს არ იწვევს.

ნადირობა ოდითგანვე წმინდა საქმედ იყო მიჩნეული. ასევე წმინდად ითვლებოდა სანადირო ადგილები და ზოგიერთი ნადირიც. კავკასიაში დამოწმებულია ნადირობასთან დაკავშირებული წესების მნიშვნელოვანი სიუხვე როგორც პრიმიტიული, ისე განვითარებული ხერხებით [რობაქიძე, 1941:76].

სამონადირო ტრადიციები მითოსურ-რელიგიურ წარმოდგენებთანაა დაკავშირებული. სწორედ ეს წარმოდგენები გახდა რიტუალების სააზროვნო საფუძველი, მათი სტრუქტურისა და სემანტიკის განმსაზღვრელი. იმის გამო, რომ მითი ზებუნებრივ არსებათა საგმირო საქმეებსა და მათ საკრალურ ძლიერებას წარმოაჩენს, იგი ყველა უმნიშვნელოვანესი ადამიანური ქცევის სანიმუშო მოდელად გვევლინება. ამ მოდელის შენარჩუნება კოსმოსის შენარჩუნების პირობაა. რიტუალური ქმედებების გარდა, ადამიანები ყოველდღიურ ყოფაში, მის ყველა გამოვლინებაში იმეორებენ მოდელით ნაკარნახევ ქმედებებს, რომ არ დაირღვეს ხაზი, მემკვიდრეობითობა და სამყარომ იარსებოს იმ სახით, როგორც ის გადაეცათ ადამიანებს.

მითოლოგიურ აზროვნებას საფუძვლად უდევს წარმოდგენა ორ სამყაროზე: ადამიანურსა და სხვა სამყაროებზე და ეს ორი სამყარო ერთმანეთზე ურთიერთ ზემოქმედებს. მითოლოგიური ცნობიერების ძირითადი ნიშანია „თავისი“ და „უცხოს“ დაპირისპირება: ყველაფერი „თავისი“ აღიქმება კარგად, სასიკეთოდ, ყველაფერი „უცხო“ იღუმალა და სახიფათოა იმის განურჩევლად, უკეთესია იგი თუ უარესი. გონებრივი განვითარების კვალობაზე შემეცნების არეალში შემოვიდა დროისა და სივრცის კატეგორიები, რასაც მოჰყვა წარმოდგენები ქვეყნიერების აგებულებაზე, მის ჰორიზონტალურ და ვერტიკალურ განფენილობაზე. ამ წარმოდგენების ჩამოყალიბებასა და დახვეწას, სავარაუდოდ, სამონადირო საქმიანობამაც შეუწყო ხელი. მონადირე არქაული საზოგადოების გამორჩეული და პატივსაცემი წევრია, მუდმივად სახიფათო საქმით დაკავებული, სხვადასხვა სივრცეში მოგზაური. მას მოაქვს ინფორმაცია გარედან, რადგან სხვებზე უკეთ იცის „სხვა“ სამყარო და ამით ხელს უწყობს საზოგადოების წევრთა თვალსაწიერის გაფართოებას როგორც ცოდნის, ისე სივრცული განზომილების აღქმის თვალსაზრისით. ალბათ ამიტომაც ნადირობიდან დაბრუნებულ მონადირეს ფეხზე ადგომით ხვდებოდნენ.

ძველი ადამიანისთვის სამყაროში არსებობს „შინა“ და „გარე“ სივრცეები. „შინა“ სოციალური ჯგუფისა და ინდივიდის საარსებო, მოწესრიგებული სივრცეა, სადაც იგი მკვიდრობს. ეს „შინა“ ისევე უპირისპირდება „გარეს“, როგორც კოსმოსი - ქაოსს. „გარე“ უკაცური სივრცეა, ადამიანისგან განსხვავებული არსებებით დასახლებული და ადამიანთა საზოგადოებისთვის უცხო წესრიგით. „გარე“ ქვეყანაში ადამიანის შესვლა მნიშვნელოვანი მოვლენაა, რადგან იგი სხვა სამყაროა. მონადირეს დიდი სიფრთხილე მართებს, რათა არ დაარღვიოს „სხვა სამყაროს“ წესრიგი, ამისთვის კი მან უნდა იცოდეს იმ წესრიგის დაცვის საშუალებები. ამიტომ დროთა განმავლობაში მონადირეთა საზოგადოებას საკრალური სამმოს სახე მიეცა მკაცრად ჩამოყალიბებული ტრადიციებითა და განსაკუთრებული საიდუმლო

ენით, რომელიც მხოლოდ მონადირეებს ესმოდათ.

იმისათვის, რომ არ დაერღვია ნადირთ საუფლოს წესრიგი და წარმატებულად ენადირა, მონადირე უკვე „შინა“ სივრცეში ემზადებოდა. სანადიროდ წასვლის წინ და ნადირობის პროცესში მონადირე ვალდებული იყო, ტაბუირების რთული სისტემა დაეცვა, რათა ნადირობის სიწმინდე არ შეეღახა. პირველი და უმთავრესი მოთხოვნა ნადირობასთან დაკავშირებულ წეს-ჩვეულებებში სიწმინდის დაცვა იყო. მონადირე გადიოდა გარე სივრცეში, იმ სამყაროში, რომელსაც ის არ ეკუთვნოდა. მიდიოდა როგორც უცხო, მაგრამ არა პასიური სტუმრის სტატუსით, არამედ აქტიური მოქმედებისთვის, ნადირის მოსაპოვებლად. მას მოუწევდა იმ სამყაროს მფლობელ ღვთაებასთან შეხვედრა, ამიტომ მის წინაშე უნდა წარმდგარიყო ფიზიკურად განწმენდილი და გაწონასწორებული. მას უნდა მოეგო ნადირთმფარველის გული. მისი ოსტატობა, სიჩაუქე და გულადობა მხოლოდ ღვთაების ნებით გამოიღებდა შედეგს. სწორედ ამიტომ სანადიროდ წასვლის წინა დღეებში არ შეიძლებოდა ლანძღვა-გინება და უშვერი სიტყვების წარმოთქმა. გარდა ამისა, მონადირე არ უნდა გაჰკარებოდა არა თუ უცხო ქალს, არამედ საკუთარ ცოლსაც კი. განსაკუთრებით უნდა მორიდებოდა ფეხმძიმეს ან დედათა წესში მყოფ ქალს.

სამონადირო წეს-ჩვეულებებში ქალის მონაწილეობაც მითოსური სემანტიკითაა გაპირობებული. კავკასიელთა ტრადიციასა და ხალხურ სიტყვიერებაში არ ჩანს ქალი-მონადირის სახე, მებრძოლი ქალისგან განსხვავებით. თუმცა ზოგი მეცნიერი ვარაუდობს, რომ ორინიაკის კულტურაში ნადირობაში მამაკაცებთან ერთად ქალებიც რაღაც სახით მონაწილეობდნენ [რობაქიძე 1941:166]. ნადირობის პროცესში ქალი აღარ არის ჩართული, მაგრამ რიტუალებში მას პასუხისმგებლობა მაინც ეკისრება. მონადირის ცოლსაც უნდა დაეცვა ტაბუ ქმრის დაბრუნებამდე. მას ეკრძალებოდა თმის გაშლა და მით უმეტეს, დაბანა. უნდა მორიდებოდა ცხიმთან საკვებს, განსაკუთრებით ღორის ქონს და არავისთვის არ უნდა გაემხილა ქმრის სანადიროდ წასვლის ამბავი. საგზლად მონადირეს დედის ან ცოლის ხელით გამომცხვარი „ხმელგანატეხი“ უნდა წაეღო. ეს იყო რიტუალური პური, რომლის ზედაპირი მზის დაფანტული სხივების მსგავსად იყო დაჭრელებული. ტრადიციით, მონადირის საგზალი ხმელი ანუ მშრალი და უხორცო საკვებით განისაზღვრებოდა. ამბობდნენ, საწებს თვითონ დალი მოგვეცემო. სავარაუდოდ, ცდილობდნენ, არ გაეღიზიანებინათ ნადირთმფარველი. ხორცის მოსაპოვებლად წასული მონადირე იმავე სახის პროდუქტით ვერ შევიდოდა ნადირთა სამყაროში. ღორის ხორცზე აქცენტირება გვიანდელი მოვლენა უნდა იყოს საზოგადო რიტუალური პრაქტიკის მოთხოვნებიდან გამომდინარე. ხმელგანატეხის გამოცხობისას ქალი ლოცულობდა.

ეს დეტალები მიუთითებს, რომ ნადირთღვთაებასთან გარკვეული მიმართება მონადირის ოჯახის ქალებსაც აქვთ. უპირატესად ცოლზე ვრცელდებოდა ეს მკაცრი მოთხოვნები. ვფიქრობ, აქ მხოლოდ წარმატებულ ნადირობას არ ეხება საქმე. ცნობილია, რომ ნადირთღვთაება ქალის სახით იყო წარმოდგენილი, რომელსაც გამორჩეულად ლამაზი, ხშირი გრძელი თმა ჰქონდა. შესაძლოა, ამას უკავშირდებოდეს წესი, რომელიც უკრძალავდა მონადირის ცოლს თმების გაშლას, რათა ეს დაღს მასთან ქიშპობად არ ჩაეთვლა და არ განრისხებულიყო. ტაბუს დაცვით ცოლი თითქოს იცავდა ქმარს დაღის ხიბლისგან ან ამ წესების დაცვით გამოხატავდა ქალღმერთისადმი პატივისცემას. დაღს შეეძლო მამაკაცის მოხიბლვა და თუ მას სატრფოდ გაიხდიდა, ის სხვა ქალს ვეღარ გაეკარებოდა. კავკასიელთა თქმულებები დაღუპული მონადირის შესახებ ამგვარ ტრაგიკულ ამბებზეა აგებული.

როგორც აღვნიშნეთ, რიტუალების სტრუქტურასა და დეტალებს მითოსი განსაზღვრავდა. ქალისთვის სავალდებულო წესებიც მითოსური შინაარსითაა ნაკარნახევი.

როგორც ჩანს, ცოლის საქციელზე დამოკიდებული იყო არა მხოლოდ წარმატებული ნადირობა, არამედ წარმატებული ოჯახური ცხოვრებაც. კავკასიელთა ფოლკლორში არის გადმოცემებში ცოლიანი მამაკაცისა და ქალღვთაების სატრფიალო ურთიერთობის შესახებ. თუ როგორ აისახება ოჯახზე ეს ურთიერთობა, დამოკიდებულია ცოლის საქციელზე [სიხარულიძე, 2006:165]. შესაძლოა, მსგავსი დატვირთვა ქალის ქცევას სამონადირეო ტრადიციებშიც ჰქონდა.

სანადირო ადგილებთან მისვლისას კლდის პირველ შესასვლელში მონადირე სანთელს ანთებდა, საკმეველს აკმევდა, ილოცებდა და ხმელგანატებს შეჭამდა, თან ლოცულობდა: „ღმერთო, მშვიდობიანად დამაბრუნე სახლში, მარჯვენა დამილოცე, დალი“. მაღლობის ნიშნად მონადირე მოკლული ნადირის გულ-ღვიძლს სწირავდა ნადირთღვთაებას. აფხაზური მასალებით, მონადირეები ცდილობდნენ ნადირთმფარველის გულის მოგებას მსხვერპლშეწირვითა და სიმღერებით, რომლებშიც ევედრებოდნენ, შეეხვედრებინა ის ნადირი, რომელიც უკვე იგემა აჟვეიფშამ და აეცილებინა ის, რომელიც მას ჯერ არ ეჭამა. ნადირობის ღვთაებები იმ ნადირით იკვებებიან, რომელსაც მფარველობენ და მერე აცოცხლებენ მას. როგორც ჩანს, ეს არის ბუნების აღორძინებასთან დაკავშირებული საკრალური აქტი. რასაკვირველია, მონადირისათვის ის პირველარსი მიუწვდომელია, მას მოსაკლავად ეძლევა ღვთაებების მიერ ხელახლა გაცოცხლებული ნადირი. მონადირე მოწმე ხდება ნადირის გაცოცხლების აქტისა. იგი ესწრება ღვთაებათა ნადიმს, სადაც მას უმასპინძლებიან ხორციტ, ოღონდ ძვლის დაბრუნებას სთხოვენ. შემთხვევით ან შეგნებულად მონადირე ერთ ძვალს აკლებს. ღვთაებები ნაკლულ ადგილს (ბეჭს ან ნეკნს) ხის მასალით ავსებენ და ისე ამთელებენ ნადირს. მერე მონადირე პოულობს თავის ნანადირევში ხის ბეჭს ან ხის ნეკნს [ოჩიაური 1955:225]. ეს სიუჟეტი მთელ კავკასიაშია გავრცელებული.

დასახელებულ თქმულებებში კარგად ჩანს ძვლის როლი ცხოველის გაცოცხლებაში. იმისათვის, რომ აღდგეს მოკლული ნადირი, უნდა აღდგეს მისი ჩონჩხი, ის ძირითადი, რომელიც ქმნის ნადირის აგებულებას. ძვლის ასეთი გააზრება ერთ-ერთი უძველესი და უნივერსალურია. ეს კონცეფცია სხვა ხალხთა წარმოდგენებშიც ჩანს და ბევრად უფრო განვითარებულ რელიგიებშიც ვხედავთ მას. გარდა ამისა, ძვალი შეიძლება იყოს ის საერთო ნაწილი, რაც აკავშირებს ნადირთ ღვთაებას თავის ცხოველთან, რომლის სახითაც იგი ევლინება ადამიანებს.

კავკასიელთა სამონადირო წეს-ჩვეულებებში ვხვდებით ნადირის ძვლის დაცვის ტრადიციას, ე. ი. მონადირეც ერთგვარად მონაწილეობდა ნადირის გაცოცხლებაში და ამით უზრუნველყოფდა ტყის ბინადართა რესურსების შენარჩუნებას. ნადირის აღდგომის პროცესს ღვთაებათა ნებით, თავად მონადირეც ესწრება, რათა გაიაზროს ღვთაებრივი წესრიგი. ალბათ ამიტომაც აკრძალული იყო ნანადირევის ძვლების გადაყრა. მათ აგროვებდნენ და მიწაში მარხავდნენ. სვანეთში მონადირეები ნადირის ძვლებს კოშკის ბნელ კუთხეებში აგროვებდნენ, რომ ქალებს თვალი არ მოეკრათ. მიუღებელი იყო ნადირის ხორცისა და ძვლის ძაღლისათვის მიცემა. თუ იმდენი დაგროვებდებოდა, რომ არ ეტეოდა, ძვლებს მდინარეში ყრიდნენ. თუ მონადირე ნანადირევის ნაწილს საჩუქრად მიართმევდა ამხანაგებს, მათ უთუოდ უნდა დაებრუნებინათ ძვლები [სიხარულიძე, 2006: 102].

მითოსური აზროვნების თანახმად, ისევე როგორც ბუნების ყოველ სფეროსა და საგანს, გარეულ ნადირსაც ჰყავდა თავისი პატრონი და გამგებელი, რომელზეც მთლიანად იყო დამოკიდებული მონადირის წარმატება. ნადირთღვთაება კავკასიელებს

სხვადასხვანაირად ჰყავდათ წარმოდგენილი - ნადირის, ქალის ან კაცის სახით. ერთი შეხედვით, ეს წარმოდგენები წინააღმდეგობრივია, მაგრამ აქ საქმე გვაქვს ისტორიულად განსხვავებულ საფეხურებთან ამ სახის გააზრებაში, რაც, თავის მხრივ, დაკავშირებულია საზოგადოების განვითარების გარკვეულ ეკონომიკურ და სოციალურ საფეხურებთან. ნადირთმფარველი თავისი ბუნებით ზოომორფულია. ანთროპომორფიზაციის შედეგად მან შეიძინა ქალის სახე, მაგრამ ზოომორფული გარდასახვა მისთვის ბუნებრივ მდგომარეობად დარჩა. მას შეუძლია მონადირეს ეჩვენოს ჯიხვის, არჩვის ან ირმის სახით. ჩვეულებრივი ნადირისგან მას რაიმე ნიშანი გამოარჩევს (თეთრი ფერი, ოქროს რქა, შუბლზე ვარსკვლავი) [ვირსალაძე, 1964:30]. თუ მონადირემ უცოდინარობით ან გაუფრთხილებლობით ესროლა ამგვარ ცხოველს, მონადირეს დაღუპვა არ ასცდება, რადგან ეს შეცდომა დაუსჯელი არ რჩება. აღსანიშნავია, რომ ნადირთღვთაების ანთროპომორფული გარეგნობა მხოლოდ სიტყვიერადაა აღწერილი გადმოცემებში და გამოსახულებები უპირატესად ცხოველის სახით გვხვდება.

სამონადირო მითოსის ერთ-ერთი ცნობილი თემაა მონადირისა და ნადირთპატრონის სატრფიალო კავშირი. ამ ურთიერთობის ინიციატორი თავად ქალღვთაებაა. როგორც აღვნიშნეთ, ნადირობის ასპარეზი „გარე“ სივრცეა, რომლის წესი განსხვავდება ადამიანთა საცხოვრისში დადგენილი წესისგან. მონადირეს უწევს შესვლა ველურ ნადირთა სამყაროში, რომელსაც განაგებს მდებარე ბუნების ნადირთპატრონი და იქ ადამიანური საზოგადოებისგან განსხვავებული კანონები მოქმედებს. იმისათვის, რომ ნადირი მოიპოვოს, მონადირე იძულებულია, ნადირთპატრონთან ურთიერთობა დაამყაროს. მოგვიანებით, როცა სამონადირო მითოსში მამაკაცი ღვთაებები გაბატონდნენ, მონადირეები რიტუალებითა და მსხვერპლშეწირვით ახერხებდნენ მათი გულის მოგებას. უფრო ადრე კი, როცა ქალღვთაებას ებარა ნადირთა პატრონობა, მის სამყაროში შეღწევისა და წარმატების გარანტია ღვთაებასთან სასიყვარულო კავშირით მოიპოვებოდა. ეს მოტივი, როგორც ჩანს, ჩნდება იმ დროიდან, როცა ადამიანთა წარმოდგენით, ნადირთღვთაების ნაყოფიერების ძალა მამაკაცთან ურთიერთობის გარეშე ვერ გააქტიურდებოდა. მსგავსი ვითარება გვაქვს მდებარეობითი ბუნების მქონე ფუძის ანგელოზისა და კერის კულტშიც, როცა გარკვეულ დროს მას ემატება ჯაჭვი და მამაკაცის ფიგურები გამოკვეთილი ფალოსით, როგორც კერის გამანაყოფიერებელი ძალა.

კავკასიურ მითოლოგიაში ნადირთღვთაებებს აქვთ თავიანთი სამფლობელო, რომელიც ადამიანთა საცხოვრისისგან მოშორებულია. ისინი მუდმივად იქ იმყოფებიან, არ ტოვებენ თავიანთ სამყოფელს და არ ეტანებიან ადამიანს. უკიდურეს შემთხვევაში ნადირის სახით მოდიან სოფელში მოღალატე მონადირის დასასჯელად. ადამიანი მიდის მათთან, რადგან საარსებოდ სჭირდება მათი კუთვნილი ნადირი. შესაბამისად, მან უნდა დაიცვას ის წესები, რომელსაც ნადირთპატრონები უწესებენ ადამიანს. ნადირობის დაწყებამდე მონადირეები სიმღერით მიმართავდნენ ღვთაებას, რომ გაემეტებინა ნადირი. ამ სიმღერებს ასრულებდა ასაკით ყველაზე უფროსი მონაწილე [Плаева, 2017: 189]. კავკასიელთა ხსოვნას შემორჩა მონადირეთა ლოცვა-ვედრების სიმღერების ფრაგმენტები. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეს არის უძველესი რიტუალური პრაქტიკის ნაწილი, რომელშიც ცეკვაც შედიოდა. ჩვენამდე მოღწეულ მასალებში ცეკვა აღარ ჩანს, მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ, რომ ცეკვა-ფერხულები უძველესი დროიდან რიტუალების განუყოფელი ნაწილი იყო, უნდა ვიფიქროთ, რომ მას სამონადირო რიტუალშიც ექნებოდა თავისი წილი. ამ ვარაუდს საფუძველს უმაგრებს ბრინჯაოს სარტყელთა გამოსახულებები სანადირო სცენებით, რომლებშიც ცხოველებთან ერთად მოცეკვავე ადამიანებიც არიან.

ცნობილია, რომ მონადირეები იყენებდნენ საიდუმლო ენას. როგორც არსებობდა ჯვართ ენა, არსებობდა მონადირეთა ენა, რადგან ნადირობა, როგორც საკრალურ სივრცეში მოგზაურობა, როგორც ღვთაებასთან ურთიერთობა არ უნდა გამჟღავნებულიყო ისევე, როგორც საიდუმლოდ უნდა დარჩენილიყო ნადირთღვთაებისა და მონადირის ტრფობა. სამონადირო ენა განსხვავდებოდა ჩვეულებრივი მეტყველებისგან, გამოიყენებოდა განსხვავებული სიტყვები, გამოთქმები და ნადირთა სახელები. ამით ისინი ცდილობდნენ, ერთი მხრივ, სულების, ღვთაებების მომადლიერებას, მეორე მხრივ, ნადირს უმაღლესად თავიანთ განზრახვას [Фрезер, 1980:576]. ცნობილია, რომ საიდუმლო ენა ჰქონდათ აფხაზებს, ასევე ბალყარელებსა და ყარაჩაელებს. საიდუმლო ენას იყენებდნენ ლაშქრობისას ჩერქეზი თავადები. ეს იყო დამახინჯებული დიალექტი, რომელსაც ერქვა „მახოზზე“ ანუ მონადირეთა ენა [Люлье, 1927:27]. ეს ფაქტი და სამონადირო საქმიანობის სხვა ელემენტები აახლოვებს მას სამარ მოქმედებასთან. კ. კაციტაძის აზრით, ნადირობა და ომი ერთგვარი შინაარსის მატარებელია თავ-თავისი რიტუალებითა და მოქმედებით [კაციტაძე, 2011].

სამონადირო ტრადიციებში საყურადღებოა იარაღის საკითხი. ნადირის ხოცვა რეგლამენტირებული იყო. გარკვეული რაოდენობის ნადირის დახოცვის შემდეგ მონადირე მიწაში მარხავდა მას განწმენდის მიზნით და ამ პერიოდში თავადაც არ ნადირობდა. სხვა ვერსიით, იარაღს თაროზე დებდნენ და სანამ თვითონ არ შეირხეოდა, მანამდე არ კიდებდნენ ხელს. რაჭაში მონადირეთა წრეში დამოწმებულია წესები თოფის გადაბრუნებასა და ხელის გადგომასთან დაკავშირებით. იმ შემთხვევაში, თუ მონადირე ხშირად ააცდენდა ნადირს ტყვიას ან დაჭრილი ნადირი ხშირად გაექცეოდა, იცოდნენ თოფის დაშხამვა და თოფის შერცხვენა [რობაქიძე 1941:168]. ამასთან დაკავშირებული რიტუალები მოწმობს, რომ იარაღი ცოცხალ არსებად აღიქმებოდა და წარუმატებელ ნადირობაში მასაც აკისრებდნენ პასუხისმგებლობას. შეიძლება ძველად სამონადირო რიტუალებში იარაღიც ასრულებდა მნიშვნელოვან როლს და მის თაყვანისცემასაც ჰქონოდა ადგილი, მაგრამ ამის დამადასტურებელი მასალა ახლა ხელთ არ გვაქვს. მითოსი და მასთან დაკავშირებული რიტუალები დინამიურია, შეიძლება მასში მონაწილე ობიექტები შეიცვალოს ან სრულიად დაიკარგოს. წინათ ფიცის დადება იარაღით მნიშვნელოვანი პროცედურა იყო, მაგრამ უფრო გვიან, განსაკუთრებით ქრისტიანობის ხანაში იარაღი ჯვარმა და ბიბლიამ შეცვალა [Riisøy 2021: 279].

როგორც ვხედავთ, კავკასიელთა სამონადირო ტრადიციები მოიცავს სხვადასხვა წეს-ჩვეულებას. სანადირო სივრცე და თავად ნადირობა საკრალურ პროცესადაა გააზრებული. რიტუალების სტრუქტურას, შინაარსსა და სემანტიკას განსაზღვრავდა სამონადირო მითოსი, რომელიც ხალხის მეხსიერებამ სხვა მითებზე უკეთ შემოინახა. სწორედ მითოსის მისტიური შინაარსისა და ამავე დროს რაციონალური ელემენტების საფუძველზე შეიძლება ვისაუბროთ სამონადირო ტრადიციებისა თუ რიტუალების სემანტიკაზე.

ლიტერატურა:

1. ვირსალაძე ე. (1964). ქართული სამონადირო ეპოსი, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.
2. კაციტაძე კ. (2011). Homo Militaris, ტ. I, გამომცემლობა „პოლიგრაფ თბილისი“.
3. Люлье Л. (1927). Черкессия – Историко-этнографические статьи. Краснодар: Изд-во историко-этнографического музея.
4. ოჩიაური თ. (1955). ხევსურეთის მითოლოგიიდან (ხის ბეჭი), მსე, თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.
5. Плаева З. (2017). Охотничьи божества и обычаи Кавказа, NARTAMONGAE, The Journal of Alano-Ossetic Studies, Vol. XII, N1-2, Vladikavkaz-Paris, p. 189-204.

6. Riisøy A. (2021). Weapons in Legal Rituals: Between Myth and Reality, Vol 84 Nr. 1, Oslo, publisher University of Oslo.
7. რობაქიძე ა. (1941). კოლექტიური ნადირობის გადმონაშთები რაჭაში, თბილისი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.
8. სიხარულიძე ქ. (2006). კავკასიური მითოლოგია, თბილისი, კავკასიური სახლის გამომცემლობა.
9. Фрезер Дж. (1980). Золотая ветвь, Москва, Издательство политической литературы.

For the semantics of Caucasian hunting traditions

Sikharulidze Ketevan

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi

Abstract

The article discusses hunting traditions and explains their semantics based on mythological stories. The institution of hunting with its traditions and myth has been formed here since ancient times. Mythological-religious representations became the intellectual basis of hunting traditions and rituals, determining their structure and semantics. Hunting brought benefits not only from an economic point of view. It also helped broaden people's horizons.

Before going hunting the hunter was obliged to observe a complex system of taboos, because hunting and communication with the Hunting deity were perceived as sacred acts. The traditions and rules related to the bone of the game indicate that along with the deity, the hunter also participated in the resurrection of the killed game. The peculiarities of hunting as a sacred act led to the emergence of a secret language of hunters.

The hunter's wife was also responsible for protecting hunting traditions. Women's participation in hunting rules is dictated by mythic content. It is assumed that not only the result of the hunt but also a successful family life depended on the behavior of the wife.

Fragments of songs of hunters' prayers and supplications remained in people's memory. It must be assumed that this is part of an ancient ritual practice that included dancing. This assumption is supported by hunting scenes depicted on bronze belts, in which people are also depicted dancing next to animals.

In hunting traditions, attention is paid to the customs related to the hunter's weapon, which preserves the rudiments of the weapon cult.

Keywords: myth, traditions, religious representations, owner of game, hunter, ritual semantics.